

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

XI.

DOHÁNY

Színes Szabolcs megyei ismertetőikben olvasom, hogy a Nyírség a dohány hazája, miképp a vele Újvilágból érkezett kozmopolita krumpli is itt lelt termő honára a Himnusz szülőföldjén. Szeret itt lenni, ettől oly bőségben virágzik, hogy az ország termésének nagyobb hányadát ez a vidék adja.

Micsoda kánaános világ serkent föl ebből a szépséges, egykor nyirkos vidékből, ahonnan a neve is következik. A nyírfa azért jellemzője Szabolcs-Szatmárnak, mert a nyirkos tájat kedveli, állja, de nem a nyírfától Nyírség a Nyírség.

Mindezeket a Kisvárdai környéki dohányföldekben bújdosva gondolom el, ahonnan gyerekkori emlékeim fölszálló léggömbzsinórjaiba kapaszkodom. Visszavisznek. Bár a világot sem éppen most, s e réven akarom én elhítni, hogy értem esett ki a bagoly a fészkeből, olyan okos vagyok dohány ügyekben, hanem azért akad némely gányós, kukás vagy mai értelemben vett dohánykertészi emlékem. Persze én csak úgy kertészkedtem dohányban, ahogy kecske a káposztás kertben. De körülöttem éltek végestelen hosszú sorokban gányók, kik születésüktől kezdve halálukig a dohány hányt-vetettjei voltak.

Dohányos emberek abban az értelemben is, hogy pipáltak, akik, ha jól vélek rájuk, kedélyesen beszédes emberek. Igaz, a pipaszó elől akkoriban nem vette még el az időt a televízió, a rádió. Télvizek idején a kemencepatkán, nyárvízben, ahogy ráncszakadt az este s olyan sötétben tapogatóztunk, hogy csak az aludttejes köcsögig látott el az ember gyereke, összeültek az utcák árokpártjain a szomszédok, vacsoráltak. Ki mit. Szépen lehetett enni, nem látta az egyik, mit eszik a másik. De azért tudta.

Nemcsak a pipás beszélt, hanem az illatok is. Elárulták mit szív a gazda, sült aljat, virginiát, purzicsánt, szárított krumpliszárat? Az ilyen gányó a dohánykertészek között rossz sintérnek számított, aki fúróval nyúzza a döglött lovat. Mert akár-milyen aszályos, jeges, dohányvésztes év járt a gányóra, az nem szívhatott falevelet. Neki mindig volt, ha a többi a nyálat nyelte is érte.

Lopta, dugta. Ahhoz is érteni kellett. Annyi csősze, ispánja, elsődohányosa, kukásgazdája, tőzsér tisztje volt a termelésnek, körmös, lopós, sóvár, hogy lehúzta ingét, gatyáját, bőrét a kertésznek. Ezek mellett szűkebb esztendőkre gondolva a szegény embernek tudnia kellett, hová dugja a füstölni valót. Föld alá nem áshatta, megpenészedett, padlásra se dughatta, megtalálta a zsandár. Kötötte tüzelni való szárízék kévék közé, bekazlalta a kúpszárba. Majjazta szénaboglyák derekába, szalmasupák ereszetébe, s száz felé, ha egyik helyen veszett, maradt a másik magazinban. Jutott belőle a más pipájába is, s jöhetett a jég, az aszály, a finánc.

A dugott dohánnyt szívta, s szavak nélkül is csúfolva azt, aki szederlevelet füstölt. Így szállhatott a pipaszó, s a füstje elszolgált a történelem ködbe vesző messzi-

ségeibe. Különösen, ha a lovas kertész szomszédok, Balázs Lajos, Galu Tóth Pali, Halál Miska meg Kótor Gábor összetették az eszüket egyvégtébe. Jó termésű esztendőben estek az ilyenek. A gányó egész élete a termésen múltott. Ha jól bevágott az év, cigányul mondták: hibula-debula, mi bajom lehet! A gyerekeik könyökről is a zsír csurgott, a felnőttek borban mosdottak, kolbásszal törülköztek, ami a mesebeli jólét közük telepődését jelentette. Ilyenkor barátnak számított a bodzafa, s befogadták a kóbor kutyát.

Hideg években, esőben, jégverésben, dohányragya-járásban sóhajra nem nyitotta a száját a gányó, olyan szomorú volt az éhínséges téltől való félelmében. A gányó más földjén kertészkedik, hitelre él. Egyszer hopp, máskor kopp! Rossz években annyit sem mondtak egymásnak: cseréljünk pipát! Idegen „jó napot”-jára úgy válaszoltak: forrjon a pipamocsok a gégédre! Boglyába hordták a szavukat, tréfás kedvük tarisznyába, tarisznya a szögön, mint a lebbencsészta.

Megesett a paszulykarós világban, még Kossuth apánk előtt, hogy a veremlakásos gányóéletbe belereszelt a kórság. Különösen a fehérccselédeket szerette. Vizes években a naphosszig való munka kiszedte az erőt, éjszakai pihenőben a pince betegségét szedte magába az ember.

Egyszer az a szomorú eset adta elő magát kint a puszták legvégén, ahová a jóisten is csak jó éjszakát járt köszönni, hogy egy rokon kisgyerek anyja leesett a lábáról. A tüdeje száradt, szoptatott is, de éppen a törés, fűzés lakott a nyakukon, hát dolgozott becsülettel, de ment is össze a szépséges szép fiatalasszony szemlátomást, mint a tövéből kivágott rózsza. Etették szivarhamus bundáskenyérrel, itatták rumos nyerstojással, nem fogott rajta. Érezhette a végét, szemei is beszikkadtak, de csak fűzött, fűzött, mindenki másnál többet, száz zsinórral egy nap. Utoljára, ahogy alkonyodott, megállt a nyársnyi fűzőtű a kezében, hátrahanyatlott.

Vártuk a végét. Ríni se volt erő, minden nedvet kiszárított belőlünk a tűző nap, s az éjszaka is égető baj. Levett kalappal álltunk körülötte. Az ilyen halál nem minden nap esik, de nem is csak egy ember halála. Mire mehet az ura nélküle, ott a szopós gyerek is mellette? Nem tudtuk. Tudta az anyósa. Alighogy hűlni kezdett a fiatalasszony, rítt a kisgyerek éhen. Kapta, fogta a vénasszony, az anyja mellére tette, s az szopott úgy, mint az életre való. De a halált szívta magába.

— Minek egy bajból kettőt csinálni! — mondta az anyós, s ebbe szó nélkül beleborzongott az is, akinek ellenkezésre állt volna a kedve. A fáintos kis szopós kölkökből pedig micsoda nagyerejű gányó csöpörödött volna? Ki viselte volna gondját? Egy bajból kettőt csinálni?

Együtt temették őket. Pipafüst volt a tömjén, gányó kapa csöngése a harangszó. A Miatyánk úristent pedig tudták a gányók is régtől.

Jó év, jó termés, várható jövedelem hátán vitte a gányót, ablakán hánya befelé a jókedvet. Ilyenkor a pipa is jobban szelelt, füstje szebben bodorodott, messzibbre szállt. Ismereteik előhőmpölyögtek, s megindultak olyan sebes vágásban, hogy egyik történet a másik sarkát taposta.

Az ánti világ legelejéig, amikor a dohány még csak az amerikaiakat vigasztalta, az innenső parton élő is szippantott bódulatot. Ma már nem ismerjük azokat a füveket, amiket parázsra hányva magukba szedtek, megszédítette az embert, a szenvedelmet, akár a pálinka. Régiek szava szerint, az ősmagyarok is éltek vele még a sámánság idején. A közönséges is eltanulta a titkot, s élt vele, ha nagy volt a szomorúsága. De ez nem volt tömeges, mert ott volt a bor is. Mióta Noé apó kihozta a kis hordót, hát azzal zsibbasztalta magát a vidámságra vágyó. Később megszületett a bor öccse, a pálinka. Meg annak az öccse, a konyak. De hát ekkor sem lehetett teljes az öröm dohány nélkül, bár néhány ezer évet lemorzsoltságon kívül az emberiség.

Amikor a spanyolok olyan fahajókat tudtak már sikeríteni, amivel el mertek a partok mentétől kószálni, nekivágtak az Újvilágnak. Amit ott találtak, krumplit, paprikát, dohányt, pipát, kukoricát, mind beleölték a hajóikba. Néztek itt a dohányra, s tiltották is, de azért mindjárt éltek is vele. Bár azt mondták, szép árnyas leveleiért, légypusztító mivoltáért, virágjáért tartják, nevelik. Hanem az igazság

mégiscsak az volt, hogy élvezték. Látták Kolumbus társai, miképpen pipálnak az indiánusok a földi gyönyörűségek közepébe érezve magukat, amíg a füstbe néztek. Rátöltöttek a tengerészek is. Jó volt elidőzni vele, a gondolat hullámain imbolyogva. Jó volt gondúzónek, éhségzargatónak.

Bogáncs természetű. Ha egyszer az emberbe belekapaszkodik, némelyiknek csak a halál veri ki a foga közül a pipaszárat. Terjed. Nem állította meg IX. Ince pápa kiátkozási kiáltványa sem. Különösen, hogy jött a török. Hozta a dohányt szütyőben, agyarára akasztott csibukban kojtolta.

Pedig az első dohányosokat ők is szigorúan tudták büntetni. A pipát száraztól a torkukba verték, haláláig. Nagyobb bűnösöknek az orrukon szűrték át a pipaszárat, s úgy ijesztgették vele a többit városszerte, míg csak végleg ki nem aludt annak élete pipája. De az sem ért semmit. A török amúgy is szerette az elmélázás alkalmait, eszközeit. Szerette a kertet, a szekfűt, a bazsalikomot, a tubarózsát, s közöttük ülve a pipát.

Minden népek képzeletében talán a túlvilág cifrázódott föl leginkább, de azért csak a török mennyországaiban létezik a pipa, mint a gyönyörök legtetejének kifejezője. Az ő vitézül megboldogult jóembereik a tubafák alatt ülve pipálnak, s táncos lábú, mezítelen hurik hajtják róluk a legyet, azok gyűjtják meg, élesztik a legfinomabb dohányon legelésző parazsat. S nem is tömnek mást, mint kovalót-kürköt, japrakot.

Azt mondják, akik szimmantottak olyat, hogy annál szebb szagú füst már nem is szállhat pipából. Mennyországbeli.

Mohamed ezt nem tiltotta, mivel Amerika dohányostól ismeretlen volt előtte. Tiltott száz mást. A kocsmázást, vendégeskedést, a bort, italozást. Így aztán jól jött a törököknek a pipa. A Korán is hallgat róla. Amikor a török kiterelődött a tengerre, vásározott a távoli kereskedőhajókkal. Vette a dohányt. Nagyon megszerette. Az ágyban is csibukolt, nargilizett, azaz vízpipázott, mert a török vizen át szívja szájába a füstöt. Igaz, később szívta víz nélkül is, azt szabad volt neki. Amikor ideértek, a magyar is megkívánta tőlük, mert mi megkívánósak vagyunk. Mi több, meg is hajaztuk a közvetítőt. Mi nagyobb pipából szívunk és erősebbet, majdnem mindig kapadohányt, mert nálunk olyan finomságos szagú, sárga, friss levelű soha nem tud teremni, mint a szülőföldjén, Kubában, Mexikóban vagy a törököknél.

Melegkedvelő növény. Hiába is próbálunk mi az ő fajtájukból elültetni, ilyen a Szaloniki, a Bastsa meg a többiek, mert ha a saját magját vetjük is ide, nálunk elfajzik. Gorombább, erősebb növény nő fel belőle. De ezt nekünk nem szabad szégyellnünk, mint ahogy azt sem, mennyire dohányos népek lettünk.

A töröktől közvetített dohány a mohácsi vész után ötven évre már virágzott Szegeden, s lettek is a város környékiek olyan természetűi, élvezői a jövevénynek, hogy hetedhét ország ellen éltek vele. Mintha csak Szegedet is azért lobbantotta volna lángra a török Mohács után, hogy pipára gyűjtson a tüzenél.

Bár mint korábban mondódott, Mohamed nem ismerte ezt az emberi élvezetet, mert akkor lenyakazás terhe alatt megtiltja, később a törökök mégis belekeverik prófétájukat a dohányba, mondván: Amikor Mohamed próféta az életére törő hitelenek elől Mekkából Medinába menekült, hát futtában rálépett egy mérgeskígyóra, amelynek marása eloltotta volna életét még azon órában, ahogy az már lenni szokott. De az ősi népek, ha magukban küzdenek a csúszóval, hát kivágják bicskával a sebet, kiszívják, kiköpik a mérget, mielőtt beivódna a szervezetükbe. Mohamed is kiharapta sebé, ahová kiköpte, ott termett meg a dohány, amely kígyó mérgétől keserű méreg, a próféta nyálától, leheletétől édes, ébren is álmot adó.

Így aztán bejött a törökkel a tűz és a füst iránti szenvedelem. Szívták is az ősök, annyira, hogy deressel sem tudták eltántorítani tőle őket. Pedig egy időben a dobszó is így járta a falvakat:

Közhírré tétetik,
hogy a pipa tiltatik.

Akt rajta kapatik,
huszonötöt vágatik!

De hát az ilyen fájdalom ellen is gyógyír volt a dohány. Tiltották, szívták titokban. Ha nem szívhatták, mert szem előtt voltak, a pipából kivert bagót vették agyarakra, s annak mérgével bódították magukat. A fahajós, fatengelyes világban katonasorban szolgálók, sok esetben nem tölthettek pipára. Az ott élő rákapott a dohánylevélrágásra. Nyállal összecsocsálva kiadja az a nikotint a szédületig. Mindemlett ott a tubák is. Úri huncutság. A dohányport az orrryukaikba dugják, tüsszögnek tőle akkorákat, a kastély majd rájuk dől. Paraszt nem él ilyenekkel. Szívja a porát akaratlan, amíg becsomózza, bebálazza a termést.

Hanem amikor jól megpipásodott már a drága magyar haza, hogy füstölt mind a négy sarkára, az akkori szegény gányók nem győztek eleget termelni belőle. Nem is úgy dajkálták mint a maiak, hogy az utolsó fűszálat kisarabolják a tövéből, csak hogy minél több és szebb levelet hozzon. Valamikor kukoricát is azért nem akartak vetni, mert sok rajta a kapálni való. Talán innét van a neve is. Tengernyi a bajlás vele. Azonban az okosok azt tartják, hogy a kukorica is a tengeren túlról jött, onnét a neve.

De ahogy mondom, az ország minden csücskében dohány füstölt, már külföldről hordták be kereskedőink a pipába való, a verginiát, a purzicsánt meg a többi szép szagú, füstöt adó leveleket, s ekkor támadott föl Napóleon. Elfoglalta a külföldi szállítmányok útját. Mert akkor is tudtak már a politikusok egymás népével aranyoskodni. Messziről is tudták egymást fojtogatni. Még ide sem ért a császár, rajtunk volt a keze nyoma. Minden pipás érezte, hogy nincs elég dohány. Hazai termőföldek kitágításába kezdtek a tőzsérek. Sina, Wodiáner dohánybárók az ezer évig vízjárásos gyulai lólegelőket bérelték. Szántották, vetették, vittek rá jó szegedi dohánykertészeket, akik országos matadorai voltak a füstöltni valónak. Vastag, zsíros fekete földek ezek a csanádiak. Nőttek föl bennük akkora dohányszárazak, a tetejük a holdvilágot súrolta. Fenyegedezhetett Napóleon, tízannyi földön zöldellt a szegedi rúza dohány, mint azelőtt. Így aztán nem aludtak ki a pipák, ahogy akkor a népek mondták, mivel mindenfelé maga az ördög vigyázta a létüket.

Dombegyházán máig tartja magát egy mese, amely szerint egyszer az ördög sétált a határjukban, találkozott egy szomorú parasztemberrel, akinek Doh volt a neve. Kérde tőle, mi baja? Himelt, hámost a paraszt, nem tudta, ki ez a lólábú idegen, néhezen mondta el, hogy megszerette a szomszéd feleségét, de az mostanában csak fűgét mutogat neki. De az annyira tud fájni, mint megannyi fejszececsapás.

Sebaj, vigasztalta az ördög, csináljunk pipát, gyűjtünk rá, az meggyógyít!

Az ujjukkal a nedves földbe ástak egy pipányi fészket, tőkszárat dugtak bele, lehasaltak a földre, szívták. Jól érezték magukat. Hanem a parasztember megémeledett. Elkezdett hányni. Jön egy harmadik valaki, kíváncsian kérdezi, mit csinálnak. Mire az ördög: Doh-hány.

A magyarok között innen a dohány neve.

Ebben más népek sem sokkal okosabbak, csak tapogatják a maguk szája íze szerint való nevét. Azonban a világjárt dohányosok közül akad olyan ember, aki állítja, hogy a perzsa Dochon szóból eredne, ami máig is füstöt jelent a vörös fejű perzsák között.

Embernyúzó portéka. A zsírt is elkívánja. Szereti a tavaszföldeket, virul a gyeptöréses pihent talajokon. Hálás, ha háromszor szántanak alá. Ősszel mélyen, a vízig eresztik az ekét. Tavasszal keverő szántással kedveskednek neki, utoljára jön a vetőszántás. Ekkor már olyan porhanyós a föld, a veréb megfűrödhetne benne.

De amíg odakint megy az eke, a gányó a palántákkal bibelődik. Egy hold földhöz öt deka vetőmagot szór el. Csíráztatja, melegágyban kelteti, leheletével biztatja, fúróval ülteti.

Ilyenkor a család apraja-nagyja a földön. A négyéves gyerek a palántát hányni, az ötéves már locsol. A felnőttek naphosszat másznak négykézláb, mire bepalántásodik a föld. A nap többször megáll az égen, az emberek úgy érzik, alig haladnak.

A kártevők már a munka elején lesik a gányó buzgólkodását. Gombák, drótférgek, lóbogarak, mocskos pajorok rágják gyökerét, szárát.

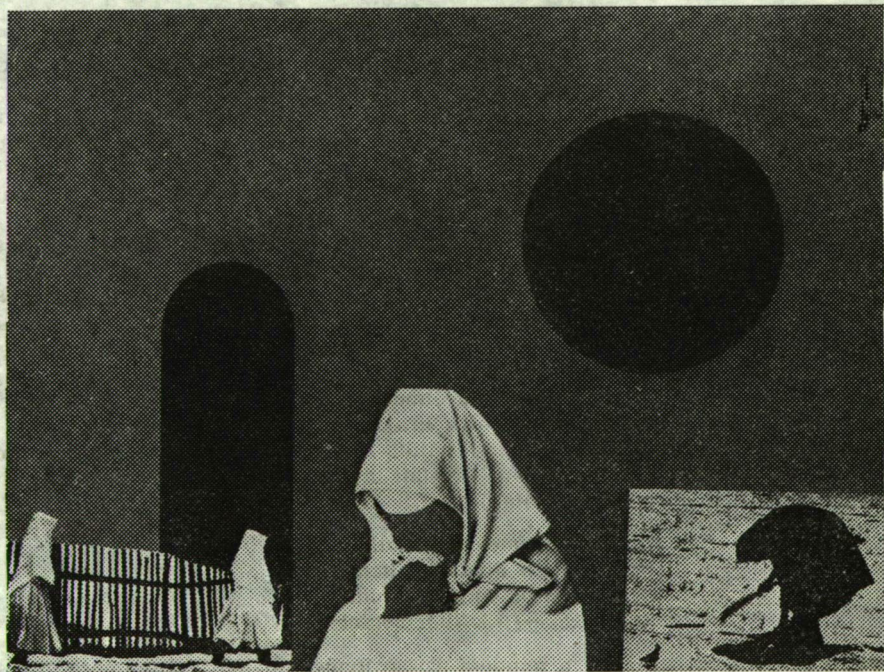
A kukás foltozni kezdi a kiesett tövek helyét. Újra megmássza a földet. Aztán talpon állva kacsazza a vadhajtásokat, hús levélig lehányja a fölösleget, virágzásban tetejézi a fűrtöket, hogy a nevelődő termés a kívánt méretre emberesedjen.

Augusztusig a dohányszutyokból olyan vastag kátrányréteg rakódik gúnyájára, a puskagolyó nem ütné át. S bűdös a keze, a lába, a lúgos szappan le nem viszi. A dohánylevél izzadtsága olyan, mint a kialvó pipában szortyogó mocskok.

A törés augusztusban kezdődik. Ez a szüret. A növény szintjei szerint: aljára, közepére, szivarnak valóra válogatják szét a leveleket. A letört dohány a szárító pajták földjén rakódik össze, hogy fülledjen, színt, aromát kapjon.

Pár nap múlva ötméteres dohánymadzagra fűzik, s felaggatják száradni százezer kötélszámra. Amikor bőrszárazak a levelek, kezdődik a simítás, ami sok mókázásra, mesélésre ad alkalmat.

Ezután már csak a csomózás, a bálázás következik, amit a bemázsálás követ. Ilyenkor jön a pénz, ha jön!

BÁLINT ENDRE FOTÓMONTÁZSA

